
ԳՐԱԿԱՆ-ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐ.
Մ. ԳՈՐԿԻ ԵՎ ԱԼ. ՍՊԵՆԴԻԱՐՅԱՆ

ՏԻԳՐԱՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Հայ-ռուսական մշակութային կապերի պատմության մեջ, անշուշտ, մեծ է հայ անվանի կոմպոզիտոր Ալեքսանդր Սպենդիարյանի դերը (1871–1928): Ծնված լինելով Ղրիմի Կախովկա ավանում և կյանքի մեծ մասն ապրելով հայրենիքից հեռու՝ (Հայաստան եկավ վերջին տարիներին՝ 1924–1928 թթ.), աշակերտելով ռուս մեծանուն կոմպոզիտոր, խմբավար ու մանկավարժ Ն. Ռիմսկի-Կորսակովին՝ նա չէր կարող չկրել ռուսական երաժշտության որոշակի ազդեցությունը: Շփումները հայտնի “Բելյանյան խմբակի” անդամներ Վ. Ստասովի, Ս. Բլումենֆելդի, Ա. Գլազունովի, Ա. Լյադովի, Ն. Չերեպնինի, Ն. Ամանիի և մյուսների հետ նույնպես նպաստավոր էին այդ առումով: Այս երաժիշտներից մի քանիսը (Գլազունով, Չերեպնին, Լյադով, Ամանի) հետագայում դարձան նրա ընկերները: Իսկ Յալթայում ապրած տարիներին (1901–1916 թթ.) Սպենդիարյանն առիթ ունեցավ շփվելու նաև այնպիսի ռուս մտավորականների հետ, ինչպիսիք էին գրողներ Լ. Տոլստոյը, Մ. Գորկին, Ա. Չեխովը, երաժիշտներ Ֆ. Շալյապինը, Ա. Արենսկին, Մ. Գնեսինը և ուրիշներ: Իր երաժշտական ստեղծագործությունների համար Սպենդիարյանը հաճախ է թեմա ընտրել ռուս գրականությունից (հիշենք նրա մի շարք երկեր՝ “Աստվածային թռչնակ”¹, “Պաղեստինի ոստը”², “Չինձած արտը”³, “Բեդա քարոզիչ”⁴ վոկալ-գործիքային երկերը, “Երեք արմավենի”⁵ սիմֆոնիկ պատկերը, “Մենք կհանգս-

---

¹ “Աստվածային թռչնակ”՝ վոկալ քառյակ դաշնամուրի նվագակցությամբ, խոսք՝ Ա. Պուշկինի, գրված՝ 1899 թ.:

² “Պաղեստինի ոստը”՝ վոկալ քառյակ՝ նվագախմբի նվագակցությամբ, խոսք՝ Մ. Լերմոնտովի, գրված՝ 1901 թ.:

³ “Չինձած արտը”՝ էլեգիա երգչախմբի և բաս մեներգչի համար, խոսք՝ Ն. Նեկրասովի, գրված՝ 1902 թ.:

⁴ “Բեդա քարոզիչը”՝ լեգենդ կոնտրալտոյի և նվագախմբի համար, խոսք՝ Յա. Պոլոնսկու, գրված՝ 1907 թ.:

⁵ “Երեք արմավենի”՝ սիմֆոնիկ պատկեր՝ Մ. Լերմոնտովի համանուն բանաստեղծության թեմաներով, գրված՝ 1905 թ.:

տանանք⁶ և այլն): Այդպիսի մի անդրադարձ էր նաև ռուս նշանավոր գրող-հրապարակախոս Մաքսիմ Գորկու (Ալեքսեյ Մաքսիմովիչ Պեշկով՝ 1868–1936) բանաստեղծության հիման վրա 1902 թ. գրված “Չկնոթսն ու փերին” (“Рыбак и фея”) (որոշ թարգմանություններում՝ “Չկնոթսն ու հավերժահարսը”) բալլադը՝ ձայնի (բաս) և նվագախմբի համար:

1902 թ. փետրվարին Մ. Գորկին իր առաջին կնոջ՝ Եկատերինա Պավլովնա Պեշկովայի և 5-ամյա որդու՝ Մաքսիմի հետ հանգստանում էր Ղրիմում: Նրանք ապրում էին Յալթայից ոչ հեռու՝ Օլեիզ ամառանոցում՝ նշենինների անտառակով շրջապատված փայտաշեն մի տանը: Գորկուն մշտապես այցելում էին այդ օրերին Ղրիմում հանգստացող այլ մտավորականներ՝ գրողներ Բ. Բունինը, Լ. Անդրեևը, Ն. Տելեշևը, երաժիշտներ Ֆ. Շայապինը, Ս. Ռախմանինովը և ուրիշներ: Կոմպոզիտոր Ալ. Սպենդիարյանը ևս որոշեց այցելել անվանի գրողին, մոտիկից ծանոթանալ ու գրուցել նրա հետ: Միրողական երգչախմբի անդամ դոկտոր Ա. Ալեքսինի հետ նա կառքով Օլեիզ մեկնեց: Այդ օրը Գորկու հյուրերն էին նաև Լ. Անդրեևը, Բ. Բունինը, Ս. Սկիտալեցը և այլ մտավորականներ: Երիտասարդ կոմպոզիտորին Գորկին իր աշխատասենյակ հրավիրեց, գրուցեցին արվեստի, երաժշտության, Սպենդիարյանի ստեղծագործությունների մասին: Հայտնի է, որ նա բանաստեղծություններ քիչ էր գրում: Բայց, ինչպես տեղեկանում ենք Սպենդիարյանի դստեր՝ երաժիշտ, նկարիչ, գրող-հրապարակախոս Մարինա Սպենդիարովայի “Սպենդիարով” գրքից, այդ օրը նա Սպենդիարյանին է ներկայացրել “Փոքրիկ փերու և երիտասարդ Չաբանի մասին” հեքիաթի թեմաներով իր նոր գրած բանաստեղծությունը՝ առաջարկելով համապատասխան երաժշտություն գրել (բանաստեղծության մեջ փոխված է հերոսի անունը՝ Մարկո⁷): Նկարագրելով գրողի և երիտասարդ կոմպոզիտորի գրույցը՝ Մ. Սպենդիարովան գրում է.

“... Ալեքսեյ Մաքսիմովիչը մտազբաղ ասաց. – Ես բանաստեղծություններ առհասարակ չեմ գրում: Պուշկինից լավ չես գրի, իսկ վատ գրել կնշանակի վիրավորել Պուշկինի հիշատակը: Պուշկինը բոլոր ռուս բանաստեղծներից առաջ անցավ երկու հարյուր տարով: Բայց վերջերս, – նրա դեմքին մեղավոր ժպիտ երևաց, – ես մեղանչեցի և գրեցի չափածո մի

⁶ “Մենք կհանգստանանք”՝ մելոդեկլամացիա, խոսք՝ Ա. Չեխովի (Սոնյայի մենախոսությունը “Քեռի Վանյա” պիեսից), գրված՝ 1910 թ.:

⁷ Մ. Գորկու այս բանաստեղծությունը երկու անգամ թարգմանվել է հայերեն՝ “Վալախյան լեզենդ” վերնագրով (թարգմ.՝ Հովհ. Թումանյան և Ե. Չարենց):

երկ՝ վալախյան հին լեզենդի թեմայով: Այն կոչվում է «Չկնորսն ու հավերժահարսը»: Եթե կհետաքրքրի Ձեզ, երաժշտություն գրեցեք⁸:

Ինչ խոսք, Սպենդիարյանին այն հետաքրքրեց, ու ստեղծվեց համանուն երգ-բալլադը: Ինչպես հիշում է Ե. Պավլովնան, «Սպենդիարովը շատ շուտով մեզ ներկայացրեց պատրաստի բալլադը: Ալեքսեյ Մաքսիմովիչը նույնիսկ զարմացավ, որ նա այդպես արագ և միաժամանակ այդպես հաջող էր գրել: Հաջորդ անգամ նա մեզ մոտ էր եկել դուկտոր Ալեքսինի հետ, որն էլ կոմպոզիտորի նվագակցությամբ երգեց բալլադը⁹»:

Մեծ գրողի և երիտասարդ կոմպոզիտորի հանդիպումներն ավելի հաճախակի դարձան. Սպենդիարյանի հրավերով Գորկին մի քանի անգամ հյուրընկալվեց Յալթայի նրանց շքեղ առանձնատանը: Նրա պատվին Սպենդիարովների տանը Յալթայի երաժիշտների մասնակցությամբ նույնիսկ համերգ կազմակերպվեց: Գրողին դուր եկավ, հատկապես, Բեթհովենի անվան քառյակի կատարումը¹⁰: Ստեղծագործական համագործակցությունն անվանի գրողի հետ, անկասկած, մեծ պատիվ էր երիտասարդ կոմպոզիտորի համար: Այդ են վկայում 1902 թ. փետրվարի 6-ին երաժշտական հրատարակիչ Վ. Բեսսելին գրած նրա նամակի հետևյալ տողերը. «... Ձեռնարկել եմ բասի կատարմամբ, նվագախմբի նվագացությամբ մի ստեղծագործություն գրելու աշխատանքները՝ Գորկու՝ դեռևս չհրատարակված պոետիկ բանաստեղծության հիման վրա (այդ բանաստեղծությունն անձամբ է ինձ հանձնել), բացի այդ՝ իմ «Պաղեստինի ոստր» քառյակի դաշնամուրային նվագակցությունը գործիքավորում եմ նվագախմբի համար¹¹»:

Գորկին, հավանաբար, շատ էր հավանել Ալ. Սպենդիարյանի այս ստեղծագործությունը. գուցե դրա համար էլ հաճույքով նրան նվիրեց իր «Քաղքենիներ» գիրքն այսպիսի ընծայագրով. «Հիշատակ՝ Ֆեյայի մասին երգի» տաղանդավոր հեղինակ Ալեքսանդր Աֆանասևիչ Սպենդիարովին:

⁸ Մ. Սպենդիարովա. Սպենդիարով, Երևան, 1966, էջ 85:

⁹ Տե՛ս նույն տեղում:

¹⁰ Տե՛ս Ա. Բալթայա. Музыка в жизни и творчестве А. М. Горького. М., 1985, с. 54.

¹¹ Նամակի բնօրինակը պահվում է Սալտիկով-Շչեդրինի անվ. պետական հանրային գրադարանում (Ս. Պետերբուրգ), Վ. Բեսսելի ֆոնդում [կրկնօրինակը տե՛ս Ե. Չարենցի անվան գրականության և արվեստի թանգարան (այսուհետև՝ ԳԱԹ), Երաժշտական բաժին՝ Ալ. Սպենդիարյանի ֆ., № 6]:

Մ. Գորկի¹²: Նույնաբովանդակ մի ընծայագիր էլ կա Սպենդիարյանին նվիրած նրա լուսանկարի տակ՝ “Հիշատակ՝ Ալեքսանդր Աֆանասևիչ Սպենդիարովին: Մ. Գորկի¹³”:

“Ձկնորսն ու փերին” բալլադը համերգային կատարմամբ առաջին անգամ ներկայացվեց 1902 թ. ապրիլի վերջին՝ Յալթայում, դարձյալ դոկտոր Ալեքսինի կատարմամբ և հեղինակի նվագակցությամբ՝ արժանանալով երաժշտասեր հանրության ջերմ ընդունելությանը: Ահա թե ինչ ենք այդ մասին կարդում “Новости” թերթի 1902 թ. ապրիլի 27-ի հրատարակման մեջ. “Մեզ Յալթայից գրում են. ապրիլի 21-ին Յալթայում, Հանրային ժողովի սրահում տեղի ունեցավ հայտնի դաշնակահար Ա. Բ. Գոլդենվեյզերի համերգը՝ յալթացի սիրող-երաժիշտների մասնակցությամբ: Գոլդենվեյզերի փայլուն և խորապես մտածված նվագի հետ, համերգն առանձնակի հետաքրքրություն էր ներկայացնում նրանով, որ ծրագրում ընդգրկված էր Մ. Գորկու խոսքերով գրված պրն. Սպենդիարովի “Երգ փերու մասին” ռոմանսը: Պարզվեց, որ այդ ռոմանսն իսկապես շատ ինքնատիպ ու արտակարգ մի գործ է և այն կատարող պրն. Ալեքսինին պարտադրեցին կրկնել”:

Արդեն պրոֆեսիոնալ, հեղինակավոր երաժիշտների կատարմամբ ստեղծագործությունը հնչեց 1903 թ. ապրիլի 21-ին Մ. Պետերբուրգում՝ Ժողովրդական տան սրահում: Այդ համերգի առաջին բաժնում կատարվեց Պ. Չայկովսկու 6-րդ սիմֆոնիան, իսկ երկրորդ բաժնում հրաշալի նվագախմբի նվագակցությամբ ու անվանի դիրիժոր Ա. Ն. Շեֆերի ղեկավարությամբ երգիչ Ա. Պոռուբինովսկին ներկայացրեց Սպենդիարյանի երկու ստեղծագործությունները՝ “Չինձած արտը” և “Ձկնորսն ու փերին”:

Համերգն արժանացավ հանդիսատեսի ջերմ ընդունելությանը: Մ. Գոլդենբլումի “Новости” թերթի տպագրված հոդվածում այդ մասին, մասնավորապես, ասված է. “Ժողովրդական տան վերջին համերգի ժամանակ անչափ հաճելի տպավորություն թողեցին երիտասարդ սկսնակ կոմպոզիտոր Ալ. Սպենդիարովի “Չինձած արտը” և “Ձկնորսն ու փերին” ստեղծագործությունները: Հեղինակը մի քանի անգամ բեմ հրավիրվեց”: Համերգից և այդպիսի ընդունելությունից ոգևորված՝ Ալ. Սպենդիարյանն այդ մասին նամակով տեղեկացրեց Մ. Գորկուն՝ նրան ուղարկելով նաև

¹² Մ. Գորկու ընծայագրով գիրքը (հրատ. 1902 թ.) տե՛ս ԳԱԹ, Երաժշտական բաժին, Ալ. Սպենդիարյանի ֆ., № 2588:

¹³ Լուսանկարը պահվում է Երևանի Ալ. Սպենդիարյանի տուն-թանգարանում (այսուհետև՝ ԱՍՏԹ), Ալ. Սպենդիարյանի ֆ., Մուտքի մատյան (այսուհետև՝ Մմ), № 53:

ստեղծագործության առաջին հրատարակությունը (պարտիտուրը)¹⁴: Մեծանուն գրողին գրած կոմպոզիտորի նամակը ստորև ներկայացնենք ամբողջությամբ.

“Յալթա ապրիլ-մայիս 1903 թ.

Մեծարգո Ալեքսեյ Մաքսիմովիչ.

Այս նամակի հետ Ձեզ եմ ուղարկում նաև Ձեր բանաստեղծության հիման վրա գրված իմ բալլադի պարտիտուրը և կլավիրը:

Սույն թվականի ապրիլի 21-ին այդ բալլադը, նվագախմբի նվագակցությամբ, կատարվեց Պետերբուրգում՝ Նիկոլայ 2-րդ կայսեր Ժողովրդական տան սրահում կայացած համերգին: Երգեց այն շատ հմայիչ ձայնով մի երիտասարդ երգիչ՝ Ա. Պոռուբինովսկին: Նա բալլադն անչափ արտահայտիչ կատարեց և հանրության պահանջով կրկնեց այն:

Մեկ անգամ ևս երախտագիտությունս եմ հայտնում ձեզ, նրա համար, որ հնարավորություն տվեցիք ինձ՝ գրելու իմ ստեղծագործություններից լավագույնը, որը հենց այդ պատճառով էլ թույլ եմ տվել ինձ՝ ձոնելու ձեզ:

Անկեղծորեն Ձեզ նվիրված Ա. Սպենդիարով¹⁵:

Ալ. Սպենդիարյանի և Մ. Գորկու ստեղծագործական համագործակցությունը շարունակվեց նաև հետագայում: 1911 թ. Գորկու արձակ բանաստեղծության թեմաներով [հատված՝ Գորկու “Հովեկներ” (“Дачники”) պիեսից] Սպենդիարյանը գրեց իր “Էդելվեյս” մելոդեկլամացիան: Այն գործիքավորեց և հրատարակության պատրաստեց 1912-ի սկզբին Յալթայում: Կոմպոզիտորն այս ստեղծագործությունը նվիրել էր երգչուհի Մարիա Անդրեևնա Վեդրինսկայային, որն էլ եղավ առաջին կատարողը¹⁶ (1914 թ. Պավլոսկում): “Էդելվեյսն” առաջին անգամ հրատարակվեց (կլավիրը) 1913 թ. Մոսկվայում (հրատ. Պ. Յուրգենսոնի):

Մ. Գորկու նկատմամբ Ալ. Սպենդիարյանի հարգանքն ու վստահությունն այնքան մեծ էր, որ նրան դիմում էր ոչ միայն ստեղծագործական

¹⁴ Ал. Спендиаров. Рыбак и фея. СПб., 1902.

¹⁵ Նամակի սևագիր բնօրինակը տե՛ս ԳԱԹ, Ալ. Սպենդիարյանի ֆ., № 6ա:

¹⁶ Մ. Վեդրինսկայայի նամակներն Ալ. Սպենդիարյանին՝ այդ ստեղծագործությունը կատարելու ցանկության մասին տե՛ս ԳԱԹ, Երաժշտական բաժին, Ալ. Սպենդիարյանի ֆ., № 1270 – № 1272, Ал. Спендиаров – письма. – Литературное наследство, кн. 2 (сост. К. Григорян). Ереван, 1962, с. 313–314, 318.

բնույթի հարցերով: Խորհրդային կարգերի հաստատումից հետո մշակույթի գործիչների առջև ծագած որոշ խնդիրներ լուծելու, այդ հարցում իշխանությունների հետ համագործակցելու նպատակով Սպենդիարյանը դիմել է Գորկու աջակցությանը: Կոմպոզիտորի, բանաստեղծուհի Ս. Պարնոկի, դերասանուհիներ Լ. Էրարսկայայի և Ե. Բուտկովայի ստորագրությամբ 1921 թ. մարտի 23-ին Գորկուն ուղարկված նամակը դրա վառ վկայությունն է: Նամակագիրները մեծանուն գրողին խնդրում են միջնորդել, որպեսզի իրենց համար Սուդակում ստեղծագործելու բավարար պայմաններ ստեղծվեն¹⁷:

Եվ այսպես՝ մեր մշակույթի շատ այլ գործիչների պես Սպենդիարյանն էլ գնահատելի ներդրում է ունեցել ռուսական մշակույթի զարգացման գործում՝ նպաստելով հայ և ռուս ժողովուրդների կապերի ամրապնդմանը:

ЛИТЕРАТУРНО-МУЗЫКАЛЬНЫЕ ТВОРЧЕСКИЕ СВЯЗИ:
М. ГОРЬКИЙ И АЛ. СПЕНДИАРЯН

ТИГРАН САРКИСЯН

Резюме

В истории армяно-российских культурных связей большую роль сыграл выдающийся армянский композитор Александр Спендиарян (1871–1928). Родился он в Крыму, в маленьком городке Каховка, жил и занимался творчеством там же (в Армению переехал в последние годы своей жизни, 1924–1928).

В 1902 г., когда великий русский писатель-публицист М. Горький отдыхал в Крыму, Спендиарян несколько раз встречался с ним. Русский писатель жил недалеко от Ялты, в дачном местечке Олеиз. Когда Спендиарян приехал познакомиться с ним, Горький пригласил молодого композитора в свою рабочую комнату. Говорили они о музыке, о творческой деятельности Спендиаряна. Горький представил ему свою новую балладу «Рыбак и фея» и предложил написать музыку. Баллада понравилась армянскому композитору, и он написал романс «Рыбак и фея». Этот романс впервые был исполнен в Ялте в 1902 г., во время концерта известного пианиста А. Б. Гольденвейзера. Пел его солист ялтинского любительского хора доктор А. Алексин. Музыкантами-профессионалами романс был исполнен уже в 1903 г., во время симфонического концерта петербургского Народного дома. Пел

¹⁷ Նամակի ձեռագիր քննորինակությունը տե՛ս ԱՍՏԹ, ֆ., ՄՍ, № 398: Բնօրինակը պահվում է Մոսկվայի Մ. Գորկու անվան թանգարանում:

его молодой артист А. Н. Порубиновский. Концерт произвел очень приятное впечатление, об этом была опубликована статья в газете «Новости» (27. 04. 1903).

Творческие связи между Горьким и Спендиаряном продолжались долгие годы. В 1911 г. композитор вновь обратился к произведениям русского писателя и написал мелодекламацию «Эдельвейс» (отрывок из пьесы Горького «Дачники»).

LITERARY-MUSICAL CREATIVE TIES:
M. GORKY AND AL. SPENDIARYAN

TIGRAN SARGSYAN

S u m m a r y

The role of famous Armenian composer Alexander Spendiaryan (1871-1928) in the history of Armenian-Russian cultural relations was enormous. He was born in Crimea, lived and created in a small town (in the last years of his life, in 1924 – 1928, he moved and lived in Armenia).

In 1902, when Russian well-known writer and publicist M. Gorky had a rest in Crimea, Spendiaryan met him several times. Russian writer lived not far from Yalta, in the country house called Oleiz. When Spendiaryan went to meet him, Gorky invited the young composer to his workroom. They talked about music and the creative activity of Spendiaryan. Gorky presented him his new ballad “The Fisherman and the Fairy” and offered to compose music for it. The Armenian composer liked the ballad and composed the romance “The Fisherman and the Fairy”. This romance was first performed in Yalta in 1902 during the concert of famous pianist A. B. Goldenweiser. The soloist singer was doctor A. Aleksin – a member of amateur choir of Yalta. The romance was performed by professional musicians already in 1903 during the symphony concert at the People’s House of St. Petersburg. It was sung by a young artist A. N. Porubinovsky. The concert made a very pleasant impression and an article about it was published in the newspaper “Novosti” (27.04.1903).

The creative ties between Gorky and Spendiaryan continued for many years. In 1911 the composer again turned to the works of the Russian writer and composed melodeclamation “Edelweiss” (an extract of Gorky’s play “Summerfolk”).